

Famílies a Barcelona: diversitat, dinàmiques i estructures

Cristina López. Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials, Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales, Universitat de Barcelona

Durant les darreries del segle passat s'han viscut importants transformacions familiars als països del món desenvolupat. Enrere ha quedat el cicle de vida familiar unilineal que començava amb el matrimoni com a única via de formació d'una llar i continuava amb el naixement, la criança i l'emancipació dels fills fins que el nucli familiar es dissolia per la mort d'un dels cònjuges. Avui hi ha una gran diversitat de formes de convivència i sobretot una flexibilitat i reversibilitat dels itineraris en la formació i dissolució de les llars.

La ciutat de Barcelona forma part d'un context mediterrani on aquestes transformacions s'han produït d'una manera molt ràpida i intensa. L'article que es presenta a continuació mostra la particular evolució de les dinàmiques demogràfiques recents i el seu impacte sobre l'estructura de les llars i les característiques de les persones que hi resideixen, i posa de manifest com la ciutat conjuga i integra sota les mateixes morfologies formes de convivència noves i velles.

1. Transformacions familiars en el context mediterrani llatí. El model particular de l'Estat espanyol

A partir de la segona meitat dels anys seixanta als països de l'Europa nord-occidental es van produir una sèrie de transformacions demogràfiques tan intenses que alguns autors les van qualificar com a segona transició demogràfica (Lesthéghe; Van de Kaa, 1986). Els canvis demogràfics han consistit en la

caiguda i el retard de la fecunditat i la nupcialitat, l'increment de les ruptures per divorci i separació, i l'aparició de formes noves de convivència, però també en l'augment dels fluxos migratoris i el creixement de l'expectativa de vida de la població. Es tracta de transformacions que incideixen directament en la formació i la dissolució de les llars i les famílies. La teoria de la segona transició demogràfica proveeix un marc explicatiu per a l'anàlisi i la interpretació de la relació entre els canvis demogràfics i la composició i l'estructura de les llars.

El calendari i l'evolució d'aquestes transformacions i els seus efectes sobre les llars i les famílies difereix segons les regions europees (Roussel, 1992). Si a l'Europa nord-occidental els canvis s'han desenvolupat de manera lenta i sostinguda, al sud d'Europa les transformacions han estat de gran intensitat i s'han produït amb una rapidesa extraordinària.

Malgrat els processos de convergència dels models familiars, en el marc de la Unió Europea hi ha una gran diversitat de formes i composicions familiars que entronquen amb certes tradicions socioculturals, com la solidesa de la institució familiar i la densitat de les relacions (Requena, 2005), però també diversitat en el desenvolupament de les polítiques de benestar. En el cas de la societat espanyola, catalana i barcelonina, aquesta evolució —concentrada en el temps i insòlitàment intensa— s'ha desenvolupat en el context de la

transició cap a la democràcia i en una situació de crisi econòmica, i aquí rau la seva singular trajectòria.

El constrenyiment legal del règim franquista, l'absència de polítiques de suport a les famílies, i la importància de la institució familiar amb gran presència de dones que van participar poc en el mercat laboral formal constitueixen el punt de partida d'aquesta evolució particular (López, 2002).

Pel que fa a l'aspecte legal, fins a l'any 1981, amb la reforma del Codi civil, no es van materialitzar les reformes polítiques davant l'obsolet ordenament jurídic franquista basat en la desigualtat entre els fills legítims i els il·legítims, la desigualtat entre els drets de l'home i la dona, la penalització de l'anticoncepció i l'adulteri, l'obstrucció del treball de la dona, l'exclusivitat del matrimoni religiós i el foment de les famílies nombroses. Les principals reformes que incorporava la Constitució i el seu posterior desenvolupament en el Codi civil feien referència a la igualtat de drets entre els homes i les dones, la nova concepció de filiació (es modificaven els drets de la pàtria potestat i la majoria d'edat, i s'incorporava la igualtat entre els drets dels fills de mare casada i no casada) i la ruptura matrimonial (s'establí el divorci).

Nota: aquest article parteix d'una recerca prèvia més àmplia: Evolucions i tendències de les llars, les famílies i les persones a la ciutat de Barcelona i en el context europeu, que es va dur a terme per encàrrec de la Direcció de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona.

Aquests canvis van ser importantíssims ja que dotaven de reconeixement social i jurídic situacions de fet, sobretot en el cas del divorci, i flexibilitzaven i diversificaven els itineraris per formar i dissoldre famílies.

Alguns dels països de l'Europa nord-occidental van fer el procés de transformació demogràfica a mesura que s'estava desenvolupant un Estat de benestar amb unes polítiques socials que acompanyaven els canvis que s'estaven produint. A l'Estat espanyol les polítiques de suport a les famílies, en la primera dècada de la democràcia, es van caracteritzar per la seva poca visibilitat i per un baix nivell de *desmercantilització* i *desfamiliarització* (Brullet i Flaquer, 1999) i algunes prestacions es restringien a la vinculació amb el mercat laboral. Això ha mantingut un elevat grau d'institucionalització familiar que implica una confiança absoluta en la família i en les seves solidaritats intergeneracionals.

En aquest context sorgeix una generació de persones que es troben ara entorn de les edats de la jubilació que han desenvolupat un paper determinant en el canvi familiar i que actuen com a xarxa expendedora de serveis; es tracta principalment de dones de la *generació sandwich* (Brody, 1981), o *generació frontissa* (López, 2002), en un doble sentit: en primer lloc, perquè entorn d'elles s'articulen fins a tres generacions a les quals transfereixen ajudes (el suport als fills adults, l'atenció als néts i la cura dels pares que sobrevi-

uen), i en segon lloc, perquè constitueixen la generació que ha fet possible el canvi familiar. Primer, perquè han invertit en l'educació dels fills més ben

formats de la història i a més perquè han constituït la base material perquè aquests canvis s'hagin pogut donar (taules 1, 2 i 3).

Taula 1. Indicadors de fecunditat. Països de la Unió Europea i Barcelona, 1960-2006

	Indicador conjuntural de fecunditat ¹						
	1960	1970	1981	1991	1996	2001	2006
Bèlgica	2,54	2,25	1,66	1,66	1,59	—	—
Bulgària	2,31	2,17	2,00	1,66	1,23	1,20	1,37
República Txeca	2,11	1,90	2,02	1,86	1,18	1,14	1,33
Dinamarca	2,57	1,95	1,44	1,68	1,75	1,76	1,83
Alemanya	2,37	2,03	1,53	1,33	1,32	1,35	1,32
Estònia	—	—	—	1,80	1,37	1,34	1,55
Irlanda	—	—	—	2,08	1,88	1,93	1,90
Grècia	—	2,40	2,10	1,38	1,28	1,25	1,39
Espanya	—	—	2,04	1,33	1,16	1,24	1,38
França	2,73	2,47	1,95	1,77	1,73	1,88	1,98
Itàlia	2,41	2,43	1,58	1,30	1,20	1,25	—
Xipre	—	—	—	—	1,95	1,57	1,47
Letònia	—	2,00	1,88	1,86	1,18	1,21	1,35
Lituània	—	2,40	1,98	2,01	1,49	1,30	1,31
Luxemburg	—	1,97	1,55	1,60	1,77	1,65	1,65
Hongria	2,02	1,98	1,88	1,87	1,46	1,31	1,34
Malta	—	—	—	—	—	—	1,41
Països Baixos	3,12	2,57	1,56	1,61	1,53	1,71	1,70
Àustria	2,69	2,29	1,67	1,51	1,45	1,33	1,40
Polònia	—	—	—	—	1,59	1,32	1,27
Portugal	3,15	3,01	2,13	1,56	1,44	1,45	1,35
Romania	—	—	2,38	1,62	1,37	1,31	1,31
Eslovènia	—	—	—	1,42	1,28	1,21	1,31
Eslovàquia	3,03	2,41	2,28	2,05	1,47	1,20	1,24
Finlàndia	2,72	1,82	1,64	1,79	1,76	1,73	1,84
Suècia	2,20	1,92	1,63	2,11	1,60	1,57	1,85
Regne Unit	—	—	1,82	1,82	1,73	1,63	1,84
Barcelona	1,86	2,32	1,60	1,06	1,08	1,10	1,17

1. L'indicador conjuntural de fecunditat indica el nombre mitjà de fills per dona en un moment determinat. Font: Estadístiques de població i condicions de vida, Eurostat, Moviment natural de la població, censos i padrons dels anys corresponents per a Barcelona. *Dades corresponents a l'any 1975.

Edat mitjana a la maternitat							% de fills de mare no casada						
1960	1970	1981	1991	1996	2001	2006	1960	1970	1981	1991	1996	2001	2006
27,98	27,15	26,65	27,94	28,52	—	—	2,06	2,77	4,49	12,62	19,05	—	—
—	—	23,93	—	24,34	25,11	24,57	7,99	8,45	10,29	15,52	28,10	42,04	50,79
—	—	—	—	26,09	27,53	28,91	4,89	5,43	5,85	9,82	16,90	23,45	33,32
26,91	26,72	26,95	28,62	29,26	29,21	30,29	7,82	11,03	35,72	46,53	46,28	44,62	46,36
27,55	26,60	26,51	27,77	28,36	28,81	29,56	7,56	7,23	12,77	15,08	17,05	25,03	29,96
—	—	—	25,27	25,79	27,15	28,36	—	—	—	31,24	48,10	56,21	58,24
—	—	—	29,88	30,19	30,50	30,66	1,59	2,65	6,17	16,91	25,26	31,31	33,15
—	—	26,23	27,36	28,35	29,21	29,87	1,24	1,11	1,58	2,38	3,27	4,25	5,28
—	—	28,21	29,03	30,18	30,74	30,88	2,31	1,36	4,42	10,01	11,68	19,73	28,38
27,60	27,16	26,98	28,39	29,10	29,39	29,77	6,10	6,86	12,68	31,83	—	44,71	50,49
29,16	28,27	27,52	29,00	28,47	30,43	—	2,39	2,14	4,43	6,72	8,29	9,87	18,60
—	—	—	—	28,11	28,88	29,79	—	0,15	0,51	0,76	1,49	2,49	5,60
—	26,44	25,49	25,05	25,53	26,89	27,76	11,94	11,42	12,87	18,39	33,06	42,07	43,36
—	—	—	—	25,80	27,16	27,70	—	3,70	6,87	7,02	14,31	25,38	29,64
—	27,14	27,44	28,42	29,15	29,32	29,94	3,17	4,01	7,11	12,17	14,96	22,31	28,82
25,79	25,45	24,73	25,67	26,47	27,56	28,70	5,47	5,43	7,43	14,15	22,62	30,04	35,59
—	—	—	—	—	—	—	0,74	1,49	0,89	2,00	2,68	13,24	22,29
29,76	28,19	27,82	29,45	30,14	30,31	30,58	1,35	2,08	4,85	11,99	16,99	27,20	37,06
27,59	26,67	26,32	27,20	27,80	28,38	29,17	13,02	12,77	19,45	24,79	28,02	33,06	37,16
—	—	—	—	27,01	27,58	28,34	—	—	—	—	10,17	13,12	18,89
—	—	27,21	27,46	28,13	28,75	29,48	9,45	7,33	9,49	15,58	18,66	13,78	31,61
—	—	25,17	24,91	25,05	25,84	26,85	—	—	—	—	20,71	26,70	28,97
—	—	—	26,12	27,27	28,46	29,62	9,12	8,53	14,09	26,42	31,85	39,37	47,24
—	—	—	—	—	26,83	27,94	4,67	6,20	5,70	8,95	14,02	19,76	27,49
28,28	27,13	27,87	28,86	29,34	29,65	29,96	4,04	5,83	13,28	27,37	35,38	39,55	40,55
27,47	26,97	27,73	28,72	29,36	30,01	30,53	11,28	18,56	41,19	48,19	53,88	55,49	55,47
—	—	—	—	—	28,59	29,17	5,22	8,04	—	29,80	35,53	40,05	43,66
28,80	28,30	27,50	29,70	31,00	31,70	32,01		4,06*	11,67	12,89	16,67	26,84	34,54

Taula 2. Indicadors de nupcialitat. Països de la Unió Europea i Barcelona, 1960-2006

	Taxa bruta de nupcialitat ¹							Indicador conjuntural de divorcialitat						
	1960	1970	1981	1991	1996	2001	2006	1960	1970	1981	1991	1996	2001	2006
Bèlgica	7,13	7,59	6,53	6,07	4,98	4,09	4,25	0,5	0,7	1,6	2,1	2,8	2,8	2,8
Bulgària	8,76	8,61	7,48	5,66	4,40	3,99	4,26	—	1,2	1,5	1,3	1,2	1,3	1,9
República Txeca	7,72	9,19	7,52	6,98	5,22	5,12	5,15	1,4	2,2	2,7	2,8	3,2	3,1	3,1
Dinamarca	7,84	7,38	4,96	6,03	6,83	6,82	6,71	1,5	1,9	2,8	2,5	2,4	2,7	2,6
Alemanya	9,46	7,36	6,22	5,68	5,22	4,73	4,54	1,0	1,3	2,0	1,7	2,1	2,4	2,3
Estònia	9,99	9,08	8,62	6,59	3,90	4,14	5,18	2,1	3,2	4,1	3,7	4,0	3,2	2,8
Irlanda	5,47	7,03	5,97	4,93	4,45	4,98	5,13	0,0	0,0	—	—	0,0	0,7	—
Grècia	6,98	7,67	7,32	6,39	4,24	5,21	5,18	0,3	0,4	0,7	0,6	0,9	1,1	1,3
Espanya	7,75	7,32	5,35	5,60	4,92	5,11	4,61	0,0	0,0	0,3	0,7	0,8	1,0	—
França	7,00	7,75	5,82	4,92	4,83	4,85	4,36	0,7	0,8	1,6	1,9	2,0	1,9	2,2
Itàlia	7,72	7,35	5,61	5,50	4,90	4,58	4,13	0,0	0,0	0,2	0,5	0,6	0,7	—
Xipre	—	8,61	13,32	11,65	8,71	15,07	6,80	—	0,2	0,3	0,5	1,1	1,7	2,3
Letònia	11,02	10,17	9,83	8,43	3,92	3,93	6,39	2,4	4,6	4,9	4,2	2,5	2,4	3,2
Lituània	10,13	9,53	9,13	9,24	5,67	4,53	6,26	0,9	2,2	3,2	4,1	3,1	3,2	3,3
Luxemburg	7,12	6,36	5,54	6,70	5,08	4,49	4,16	0,5	0,6	1,4	2,0	2,0	2,3	2,5
Hongria	8,87	9,35	7,20	5,90	4,75	4,28	4,42	1,7	2,2	2,6	2,4	2,2	2,4	2,5
Malta	6,00	7,85	9,00	7,10	6,36	5,58	6,25	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	—	—
Països Baixos	7,76	9,48	6,01	6,30	5,48	4,97	4,35	0,5	0,8	2,0	1,9	2,2	2,3	1,9
Àustria	8,30	7,07	6,31	5,69	5,31	4,25	4,46	1,1	1,4	1,8	2,1	2,3	2,6	2,5
Polònia	8,24	8,58	8,99	6,10	5,27	5,10	5,93	0,5	1,1	1,1	0,9	1,0	1,2	1,9
Portugal	7,84	9,38	7,74	7,20	6,33	5,67	4,52	0,1	0,1	0,7	1,1	1,3	1,8	2,3
Romania	10,74	7,19	8,16	8,06	6,81	5,87	6,79	2,0	0,4	1,5	1,6	1,6	1,4	1,5
Eslovènia	8,84	8,28	6,37	4,09	3,80	3,48	3,17	1,0	1,1	1,3	0,9	1,0	1,1	1,2
Eslovàquia	7,91	7,92	7,85	6,17	5,11	4,42	4,81	0,6	0,8	1,4	1,5	1,7	1,8	2,4
Finlàndia	7,41	8,84	6,27	4,93	4,77	4,79	5,36	0,8	1,3	2,0	2,6	2,7	2,6	2,5
Suècia	6,70	5,38	4,54	4,27	3,79	4,02	5,02	1,2	1,6	2,4	2,3	2,4	2,4	2,2
Regne Unit	7,51	8,46	7,06	6,09	5,39	4,84	—	0,5	1,0	2,6	2,8	3,0	2,7	—
Barcelona	7,40	6,60	4,46	5,09	4,57	3,98	3,62	—	—	—	—	—	—	—

1. La taxa bruta de nupcialitat expressa els matrimonis per cada 1.000 habitants.

Font: Estadístiques de població i condicions de vida, Eurostat. Moviment natural de la població, censos i padrons dels anys corresponents per a Barcelona.

2. Les transformacions demogràfiques a Barcelona¹

A continuació es presenten les transformacions demogràfiques que s'han produït a la ciutat de Barcelona en el context de la segona transició demogràfica i que fan referència a la natalitat i la fecunditat, a la nupcialitat i la ruptura de les unions, a la longevitat i l'envelliment, i a les migracions.

2.1 Menys fills i més tardans. Recuperació de la natalitat i immigració

Barcelona mostra una fecunditat feble, tardana i amb una intervenció important de la població de nacionalitat

estrangera en la recuperació de la natalitat.

Des de la segona meitat dels anys setanta la ciutat ha vist disminuir la seva fecunditat. La taxa de natalitat s'ha reduït a la meitat, passant de 17,3‰ al 8‰ de 2006, i l'edat mitjana a la maternitat s'ha retardat. Des de l'any 2000 hi ha una recuperació en el nombre total de naixements i un lleu increment de la fecunditat que s'expliquen per un augment de la població en edat fèrtil gràcies als fluxos de població immigrada en edat de procrear i a les *baby-boomers*, que han postergat la seva maternitat fins a ben entrada la trentena. Tot i això els estàndards de fecunditat de la ciutat es

mantenen baixos sense que l'indicador conjuntural de fecunditat superi l'1,17 l'any 2005. L'edat mitjana a la maternitat continua augmentat i se situa entorn dels 32 anys (taula 4, gràfic 1).

La intervenció de la població immigrant de nacionalitat estrangera en la recuperació de la natalitat és important: un 18,71% dels naixements que es produeixen a la ciutat l'any 2006 són de nacionalitat estrangera.

L'impacte de la baixa fecunditat sobre l'estructura i la composició de

1. Per a l'estudi de les dinàmiques demogràfiques s'ha fet servir el Moviment natural de la població i les estadístiques de variació residencial.

Taula 3. Esperança de vida en néixer. Països de la Unió Europea i Barcelona, 1960-2006

	1960	1970	1981	1991	1996	2001	2006
Bèlgica	—	71,0	73,7	76,3	77,3	78,1	79,5
Bulgària	69,3	71,2	71,5	71,1	70,8	71,9	72,7
República Txeca	70,7	69,6	70,8	72,0	74,0	75,4	76,8
Dinamarca	—	—	—	75,3	75,7	77,0	78,4
Alemanya	69,2	70,7	73,4	75,7	77,0	78,6	79,9
Estònia	—	—	—	69,8	70,0	70,7	73,1
Irlanda	—	—	—	75,0	75,8	77,2	79,7
Grècia	—	73,8	75,7	77,1	77,6	78,5	79,5
Espanya	—	—	75,8	77,1	78,2	79,7	81,1
França	—	—	—	77,2	78,2	79,3	81,0
Itàlia	—	—	—	77,2	78,8	80,3	—
Xipre	—	—	—	—	—	—	80,6
Letònia	—	—	—	—	—	—	70,9
Lituània	—	71,1	70,5	70,6	70,3	71,8	71,1
Luxemburg	—	—	—	75,7	76,8	78,0	79,4
Hongria	68,1	69,2	69,2	69,4	70,6	72,5	73,5
Malta	—	—	71,5	—	77,3	78,9	79,5
Països Baixos	—	—	—	77,2	77,6	78,4	80,0
Àustria	—	70,1	73,0	75,9	77,1	78,8	80,1
Polònia	—	—	—	70,4	72,3	74,2	75,3
Portugal	63,9	66,7	71,7	74,1	75,3	77,0	78,9
Romania	—	68,1	69,5	70,1	68,8	71,1	72,6
Eslovènia	—	—	—	73,6	75,2	76,4	78,3
Eslovàquia	70,3	69,8	70,7	71,1	72,9	73,6	74,4
Finlàndia	—	—	—	75,5	77,0	78,2	79,6
Suècia	—	74,7	76,1	77,9	79,2	79,9	81,0
Regne Unit	—	—	—	—	77,0	78,2	—
Barcelona	71,6	72,4	76,7	76,8	78,5	79,8	81,1*

*Dades corresponents a l'any 2005.

Font: Estadístiques de població i condicions de vida, Eurostat, Moviment natural de la població, censos i padró dels anys corresponents per a Barcelona.

Taula 4. Indicadors de fecunditat. Barcelona, 1981-2006

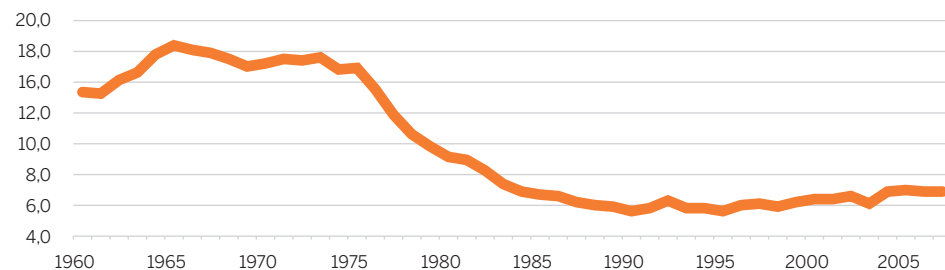
	1981	1991	2001	2006
Taxa bruta de natalitat ¹	10,9	7,7	8,3	8,8
Índex sintètic de fecunditat	1,6	1,1	1,1	1,2
Edat mitjana a la maternitat	27,5	29,7	31,7	32,0
% de mares no casades	11,7	12,9	26,8	34,3
% de naixements estrangers	—	—	10,5	18,7

1. La taxa bruta de natalitat expressa el nombre de naixements per 1.000 habitants.

2. L'indicador sintètic o conjuntural de fecunditat indica el nombre mitjà de fills per dona en un moment determinat.

Font: elaboració pròpia a partir del Moviment natural de la població, el cens de la població i el padró continu.

Gràfic 1. Taxa de natalitat. Barcelona, 1960-2007

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Moviment natural de la població, dels censos de població i del padró continu. Institut d'Estadística de Catalunya.

les llars implica una disminució en el nombre de persones per unitat residencial —sobretot en els nuclis de parelles amb fills—. No obstant això, el nombre de persones per llar es manté per sobre d'altres regions europees atès que les dificultats per a l'emancipació retenen els joves a les llars de referència durant un període més llarg de temps.

2.2 Menys matrimonis, més ruptures i més transicions

El matrimoni ha perdut exclusivitat tant en la formació de la parella com en la reproducció.

A Barcelona les unions matrimonials estan en declivi i l'edat mitjana dels contraents en augment. La taxa bruta de nupcialitat s'ha reduït a la meitat des de 1975 i se situa entorn del 4% l'any 2005 (taula 5, gràfic 2); l'edat mitjana a la nupcialitat, en el cas de les dones, se situa entorn dels 32 anys, i ha superat l'edat mitjana a la maternitat. (taula 4).

El matrimoni ha perdut el seu valor de representació social; des de l'any 2000 més d'un terç dels naixements que es produeixen a Barcelona són de mare no casada. I sobretot ha davallat el matrimoni religiós: la ciutat ha estat pionera de la pèrdua de protagonisme dels matrimonis religiosos a favor dels exclusivament civils des del 2002. També ho ha estat en el matrimoni entre persones del mateix sexe (possible des del 2005) que representa a la ciutat el 7% del total dels matrimonis que es produeixen l'any 2006.

Una nupcialitat feble i tardana implica una diversificació en les formes d'emancipació que no tenen com a avantsala el matrimoni: unió consensuada, en solitari, amb amics, etc. Però, a més, en aquells casos en què es retarda l'emancipació la permanència dels fills a les llars de referència significa, com ja s'ha comentat, el manteniment de proporcions elevades de llars de parelles amb fills. Les ruptures (separacions i divorcis) són la clau que explica la reversibilitat de les formes de con-

vivència i la fractura amb un model familiar unilineal. Les separacions i divorcis a Barcelona experimenten un increment, se situen entorn dels 5.000 l'any.

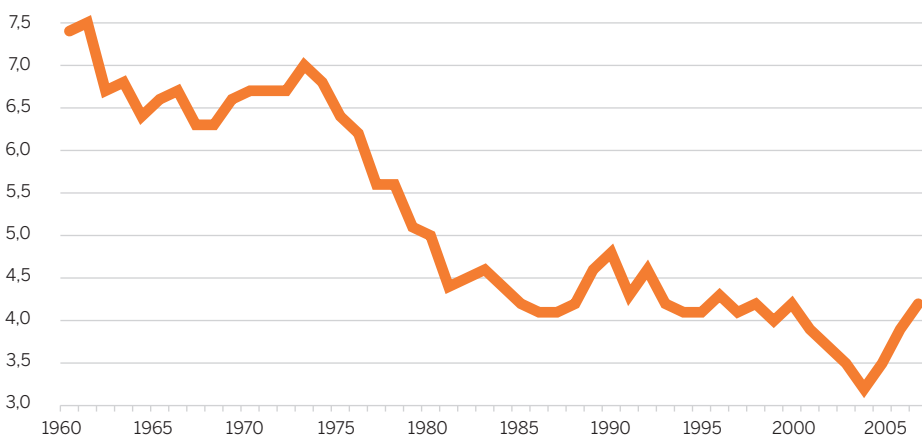
La ruptura implica, necessàriament, un augment en el nombre de llars: llars monoparentals —si hi ha presència de fills—, llars unipersonals —si un dels membres de la parella viu sol—, augment de nuclis extensos si un o diversos membres del nucli s'afegeixen a un altre nucli ja format (taula 5, gràfic 2).

Taula 5. Indicadors de nupcialitat i ruptura. Barcelona, 1981-2006

	1981	1991	2001	2006
Taxa bruta de nupcialitat	10,90	7,70	8,59	4,19
Taxa bruta de separacions	—	1,29	1,79	—
Taxa bruta de divorcis	—	1,32	1,59	—
Taxa bruta de ruptures	—	2,61	3,38	3,72
% de matrimonis excl. civils	1,36	39,50	45,35	66,41

Font: elaboració pròpia a partir del Moviment natural de la població, els censos, els padrons i l'estadística del Jutjat de Primera Instància de Família. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 2. Taxa de nupcialitat. Barcelona, 1960-2007

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Moviment natural de la població, dels censos de població i del padró continu. Institut d'Estadística de Catalunya.

2.3 Augment de la longevitat i envelliment

L'envelliment de la població és un dels fenòmens que influeixen més en l'estructura i la composició de les llars de Barcelona. L'augment de la longevitat, el drenatge de la població jove i la baixa fecunditat s'han reflectit en l'estructura per edats de la població de Barcelona, que es mostra molt envellida. Tan sols des de l'any 2000 el flux de població estrangera l'ha fet rejuvenir, passant de les 188,2 persones majors de 65 anys per cada 100 infants de l'any 2001 a les 179,6 del 2006; tot i això, l'estructura continua essent altament envellida (taula 6, gràfic 3).

L'esperança de vida en néixer ha augmentat de manera espectacular, passant dels 71,6 anys de 1960 als 80,6 anys del 2005.

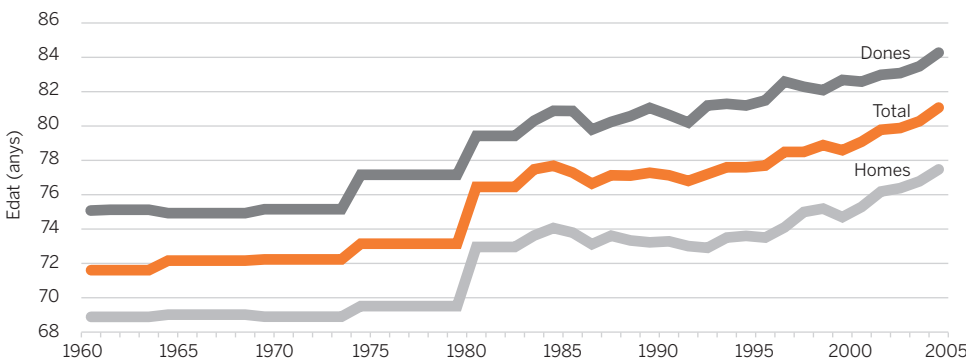
L'augment de la longevitat i la millora de les condicions de vida implica més independència residencial de les persones de més edat i també durant un període més llarg. L'envelliment produeix llars *en contracció* —generades a partir de la reducció d'un nucli anterior per defunció o emancipació d'algun dels seus membres—. Així, llars de *niu buit* —producte de l'increment de la durada de la coresidència d'ambdós membres de la parella una vegada emancipats els fills—, llars unipersonals —fonamentalment de dones vídues que sobreviuen als seus cònjuges—, llars sense nucli —de persones grans emparentades— i llars extenses al final del curs de vida responen a aquesta estructura envellida.

Taula 6. Estructura de la població segons grans grups d'edat. Barcelona, 1991, 2001 i 2006

Edat	1991	2001	2006
0-14 anys	11,51	11,51	11,61
15-24 anys	15,58	11,39	10,23
25-64 anys	52,09	55,43	57,28
65 anys i més	17,37	21,67	20,87
Índex d'envelliment	120,54	188,24	179,68

Font: elaboració pròpia a partir dels censos de 1991 i 2001 i del padró del 2006. Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 3. Esperança de vida en néixer. Barcelona, 1960-2005

Font: elaboració pròpia. Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

L'any 2006 la població estrangera a la ciutat ja representa el 15,25% i la taxa d'immigració gairebé ha arribat al 60‰ (taula 7).

L'impacte d'aquest flux es reflecteix en l'estructura i la composició de llars, que diversifiquen la seva distribució. Les llars de les persones estrangeres són menys familiars, més nombroses i més complexes que les llars de les nacionals. Aquesta estructura no depèn tant de la procedència o l'adscripció cultural, sinó del temps de residència i

Taula 7. Taxa d'immigració i proporció de població estrangera. Barcelona, 1991, 2001 i 2006

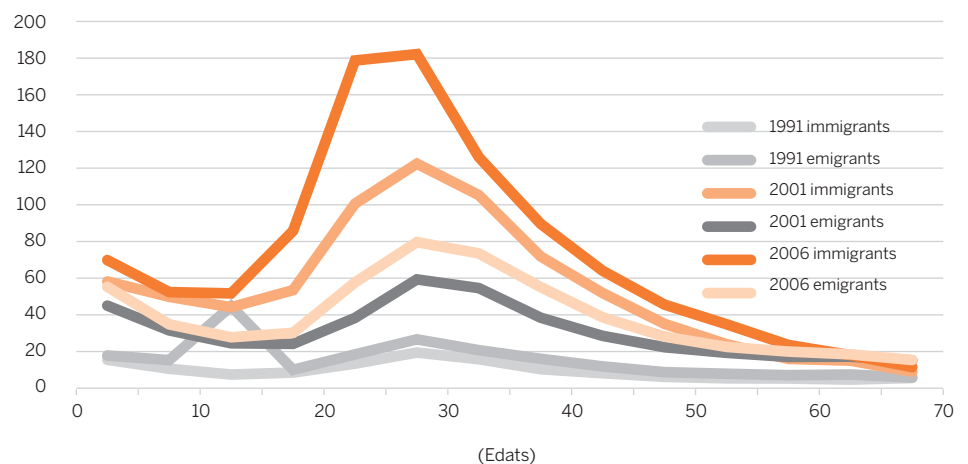
	1991	2001	2006
Taxa d'immigració (‰)	5,3	17,1	59,1
% de persones estrangeres	1,42	6,34	15,25

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona i elaboració pròpia.

2.4 Immigració i emigració. Complementarietat en les formes de residència

Barcelona, des de la segona meitat de la dècada dels noranta, està rebent un important contingent de població de nacionalitat estrangera que rejoveix (com ja s'ha comentat) les estructures envellides i contribueix a una relativa recuperació de la natalitat. L'any 1991 la taxa d'immigració de la ciutat de Barcelona era del 5,3‰; només hi havia un 1,43% de població estrangera; l'any 2001 la taxa d'immigració ja havia assolit el 17,1‰ i la població no nacional era el 6,34%.

Gràfic 4. Taxes d'immigració i emigració per edats. Barcelona, 1991, 2001 i 2006

Font: elaboració pròpia a partir de les altes i les baixes del padró municipal d'habitants i els censos de població. Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

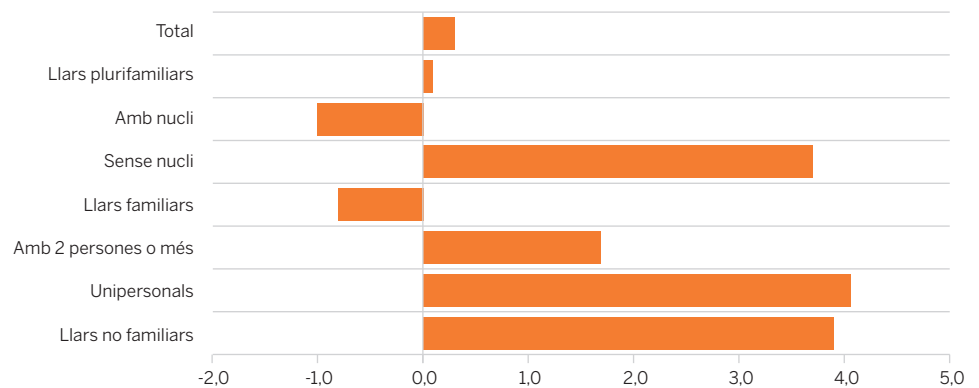
del moment del cycle vital de les persones que arriben (Bayona, 2007). Així, un augment de les llars sense nucli o de certes tipologies d'unitats extenses són indicatives d'una migració que fa poc temps que ha arribat, encara masculina i no reagrupada familiarment.

El saldo migratori de la ciutat de Barcelona ha estat negatiu des de 1978 fins a 1995, i tot i el volum de població que entra també en marxa. La taxa d'emigració l'any 1991 era del 12,7%, l'any 2001 ja era del 29,8% i l'any 2006 havia assolit el 38,3%. La població que emigra de la ciutat és jove (entre 20 i 40 anys) (gràfic 4), té com a lloc de destinació la primera i la segona corones metropolitanes i opta per un habitatge més assequible i en millors condicions (més superfície, entorn rural, etc.). Aquesta migració, generalment, va lligada a un esdeveniment vital de transició com la formació de la parella o el naixement d'un fill. Així, a Barcelona deixen de formar-se llars de parelles joves, amb o sense fills —llars familiars—, que ho fan en altres municipis del territori metropolità (Pujadas i López, 2006).

3. Les llars a la ciutat de Barcelona: coexistència entre les noves formes de convivència i les velles estructures de l'envelliment²

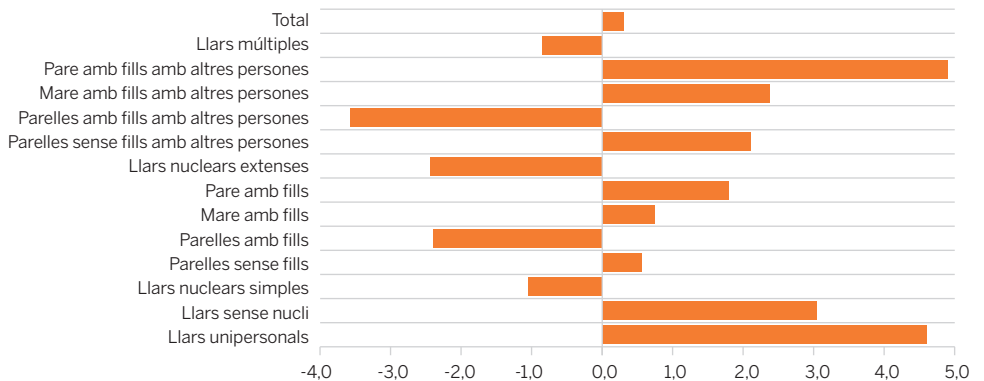
Les transformacions demogràfiques que s'han descrit de la ciutat incideixen en les dimensions, la distribució i la composició de les llars.

Gràfic 5. Llars familiars i no familiars, creixement anual (%). Barcelona, 1991-2001

Font: elaboració pròpia a partir del cens de població de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 6. Creixement anual de les llars segons el tipus. Barcelona, 1991-2001

Font: elaboració pròpia a partir dels censos de població de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

La ciutat de Barcelona té una peculiar estructura en les característiques de les seves llars, ja que conjuga les noves formes de convivència amb les composicions pròpies de l'envelliment.

El nombre de llars creix, el nombre de persones que hi resideixen disminueix i les llars són cada cop menys familiars i més diverses (gràfic 5 i taula 8). Creixen les llars no familiars (les llars unipersonals i les llars sense nucli) jun-

tament amb les llars monoparentals. Decreixen les formes més tradicionals i familiars, com les llars de parelles amb fills i les llars extenses (gràfic 6).

2. La font estadística utilitzada per a l'estudi de les llars i les característiques de les persones que les componen ha estat una explotació específica de les microdades dels censos de població de 1991 i 2001 cedida per l'Institut d'Estadística de Catalunya atès que és l'única font que permet l'anàlisi a escala municipal i inframunicipal.

Taula 8. Llars segons el tipus. Xifres absolutes, distribució percentual i creixement anual. Mitjana de persones a les llars. Barcelona, 1981, 1991 i 2001

	Xifres absolutes			Distribució percentual de les llars			r%	
	1981	1991	2001	1981	1991	2001	1981-1991	1991-2001
Llars unipersonals	78.220	104.466	155.463	13,62	18,10	26,15	2,94	4,06
Llars sense nucli	30.913	24.393	32.913	5,38	4,23	5,54	-2,34	3,04
Llars nuclears simples	377.754	390.007	351.236	65,78	67,57	59,09	0,32	-1,04
Parelles sense fills	105.099	109.271	115.497	18,30	18,93	19,43	0,39	0,56
Parelles amb fills	239.511	231.103	181.398	41,71	40,04	30,52	-0,36	-2,39
Mare amb fills	28.160	42.213	45.479	4,90	7,31	7,65	4,13	0,75
Pare amb fills	4.984	7.420	8.862	0,87	1,29	1,49	4,06	1,79
Llars nuclears extenses	75.182	58.327	45.586	13,09	10,11	7,67	-2,51	-2,43
Parelles sense fills amb altres persones	18.817	12.210	15.034	3,28	2,12	2,53	-4,23	2,10
Parelles amb fills amb altres persones	45.949	27.271	18.952	8,00	4,72	3,19	-5,08	-3,57
Mare amb fills amb altres persones	7.922	7.314	9.256	1,38	1,27	1,56	-0,80	2,38
Pare amb fills amb altres persones	2.494	1.453	2.344	0,43	0,25	0,39	-5,26	4,90
Llars múltiples	12.197	10.079	9.254	2,12	1,75	1,56	-1,89	-0,85
Total	574.266	577.193	594.452	100,00	100,00	100,00	0,05	0,30
Mitjana de persones a la llar				3,05	2,85	2,53		

r: creixement anual mitjà.

Font: elaboració pròpia a partir dels censos de població de 1981, 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

3.1 Més llars, menys persones

Les llars creixen a un ritme més ràpid que la població (gràfic 7) i una de les conseqüències d'aquest procés és la reducció de la mitjana de persones per unitat residencial. La particularitat de la ciutat de Barcelona és que les llars han continuat augmentant fins i tot quan el creixement de la població ha estat negatiu: el municipi va perdre 241.258 individus entre 1970 i 2001 i, en canvi, va guanyar 115.697 llars. Aquest desajustament s'explica pels canvis en la distribució de la població entre els diferents tipus de llars; l'impacte de la ruptura, la convivència basada en l'estricta nucli familiar, el declivi de la fecunditat, la independència residencial superior de les persones grans, entre altres factors, condueixen a l'augment del nombre de llars fins i

tot —com en aquest cas— amb un decreixement del nombre de persones.

Barcelona mostra un nombre mitjà de persones per llar menor que el del conjunt metropolità i l'espanyol. L'any 1970 era de 3,65 persones i l'any 2001 va passar a ser de 2,53 membres per

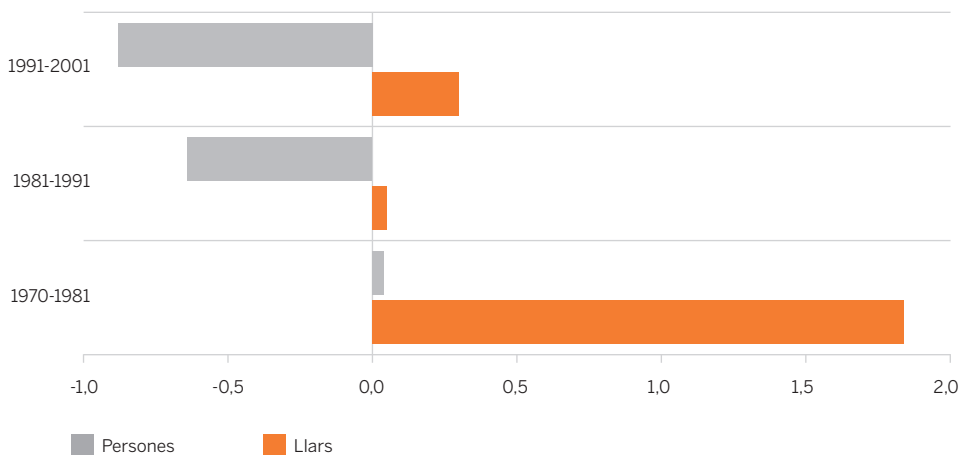
unitat residencial (taula 8). Les llars predominants són les de dues persones (29,85%). Les llars de tres persones i més perden efectius, a diferència del conjunt espanyol o el territori metropolità que no en perden fins a quatre persones i més (taula 9).

Taula 9. Nombre de persones per llar, distribució percentual i acumulada. Barcelona, 1991 i 2001

	% nombre de persones		% acumulat	
	1991	2001	1991	2001
1 persona/llar	18,10	26,15	18,10	26,15
2 persones/llar	27,81	29,85	45,91	56,00
3 persones/llar	22,02	21,16	67,93	77,16
4 persones/llar	20,30	16,26	88,23	93,42
5 persones/llar	8,19	4,60	96,41	98,02
6 persones/llar	2,76	1,26	99,17	99,28
> 7 persones/llar	0,83	0,72	100,00	100,00
Total	100,00	100,00		

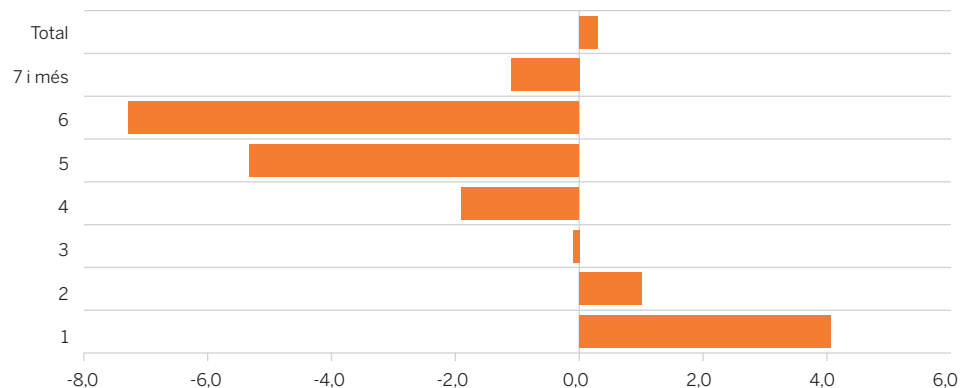
Font: elaboració pròpia a partir dels censos de població de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 7. Llars i persones, taxes de creixement anual. Barcelona, 1981-2001

Font: elaboració pròpia a partir dels censos de població de 1981, 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 8. Llars segons el nombre de persones, taxa de creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Font: elaboració pròpia a partir dels censos de població de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

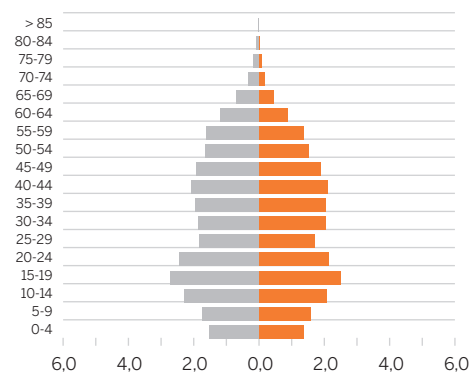
3.2 Les parelles amb fills, una forma de convivència en retrocés. Menys fills i més grans

Els nuclis de parelles amb fills constitueixen la forma tradicional de convivència i la forma de residència majoritària entre la població barcelonina. L'aliança i la filiació constitueixen el tipus de relació predominant a les llars.

A Barcelona, el tipus de llar majoritari és la parella amb fills —tot i que en una proporció substancialment menor si es compara amb el conjunt d'Espanya o amb la resta de la seva regió metropolitana—, els nuclis simples complets, que representen el 30,5% del total de llars de la ciutat i on viu el 44,2% de la població.

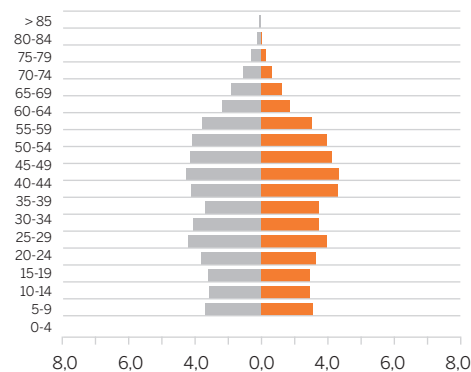
Durant el decenni 1991-2001, a Barcelona s'han perdut més 50.000 unitats pertanyents a aquesta tipologia. El retrocés més important s'observa en les llars de parelles casades amb fills que, a més, no queden compensades pel creixement de llars de cohabitants. La mitjana d'edat de les persones que viuen en aquestes llars augmenta i el nombre de fills és cada vegada menor (gràfics 9 i 10, i taula 10).

Gràfic 9. Població que viu en llars de parelles amb fills. Barcelona, 1991

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 10. Població que viu en llars de parelles amb fills. Barcelona, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya

Taula 10. Grans grups d'edat dels homes i les dones de les llars de parelles amb fills i creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Grups d'edat	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
< 30 anys	48,11	47,36	47,75	41,94	41,20	41,58	-4,25	-4,15	-4,20
30-45 anys	22,57	25,77	24,11	23,35	26,58	24,92	-2,60	-2,50	-2,55
45-65 anys	24,39	23,66	24,04	27,49	27,10	27,30	-1,77	-1,47	-1,62
> 65 anys	4,92	3,21	4,10	7,21	5,12	6,20	0,85	1,83	1,23
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	-2,93	-2,80	-2,87
Mitjana d'edat	32,82	32,12	32,48	35,54	34,66	35,11			

r: creixement anual mitjà.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Mentre que l'envelliment de la població de Barcelona durant la dècada dels noranta explica la dissolució de les llars de parelles amb fills, que passen a convertir-se en llars de niu buit, el drenatge migratori de persones joves cap a altres municipis de la regió metropolitana explica la manca de formació de noves llars familiars a la ciutat.

3.3 Increment, rejueniment i desfeminització de les llars unipersonals

Les llars unipersonals ocupen el segon lloc del rànquing en la distribució total. Experimenten un creixement espectacular des de 1981 i són les protagonistes del creixement total del nombre de llars, desplaçant al tercer lloc les llars de parelles sense fills, que fins a l'any 1981 havien ocupat el segon lloc.

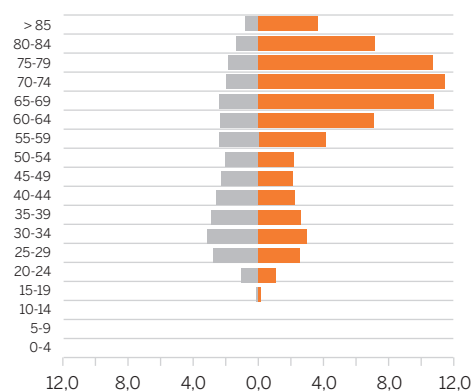
Representen el 26,1% de les llars a Barcelona, on viu el 10,4% de la població —amb una proporció superior a la resta de l'Estat espanyol i la Regió Metropolitana de Barcelona.

Tot i que el rostre predominant de la residència en solitari sigui femení, gran i vidu —dos terços de les persones que viuen soles són dones, el 60% tenen més de 65 anys i el 54,06% són vídues— cal destacar la renovació important que experimenta aquesta forma de viure. S'observa un rejueniment de les llars unipersonals protagonitzat per les persones de menys de 40 anys, i un gran increment de les llars de solitaris separats, divorciats i solters. Entre els

homes que viuen sols predominen els joves-madurs solters, i entre les dones, les grans i vídues (taules 11 i 12, gràfics 11 i 12).

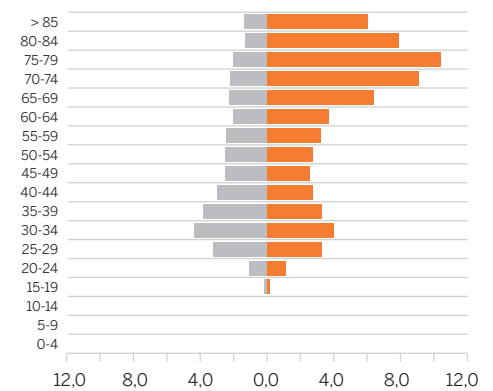
L'elevada proporció de llars unipersonals a la ciutat de Barcelona s'explica per l'augment de la longevitat de les persones grans i per la millora de les seves condicions de vida, que afavoreixen la independència residencial de la població gran, sobretot de les dones que sobreviuen els homes; l'estructura

Gràfic 11. Població que viu en llars unipersonals. Barcelona, 1991

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 12. Població que viu en llars unipersonals. Barcelona, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Taula 11. Grans grups d'edat dels homes i les dones que viuen en llars unipersonals, creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Grups d'edat	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
<30 anys	13,10	5,31	7,60	12,98	6,79	8,88	5,41	5,97	5,69
30-45 anys	28,77	11,01	16,23	32,84	15,00	21,03	6,91	6,64	6,78
45-65 anys	30,48	21,89	24,41	27,76	18,31	21,50	4,52	1,57	2,74
> 65 anys	27,65	61,79	51,75	26,42	59,90	48,59	5,03	3,07	3,40
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	5,51	3,39	4,06
Mitjana d'edat	51,68	64,66	60,85	50,65	63,78	59,35			

r: creixement anual mitjà.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya (dades percentuals).

Taula 12. Homes i dones de les llars unipersonals segons l'estat civil, distribució perceptual i taxa de creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Estat civil	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Solters/es	15,50	23,64	39,14	19,82	23,91	43,73	6,88	4,40	5,45
Casats/des	3,04	3,47	6,51	2,93	2,80	5,72	3,89	2,05	2,95
Vidus/vídues	6,24	39,52	45,76	5,51	33,64	39,16	3,00	2,62	2,67
Separats/des	2,47	2,47	4,94	3,20	2,83	6,02	7,02	5,70	6,37
Divorciats/des	1,64	2,00	3,65	2,32	3,04	5,37	7,95	8,73	8,38
Total	28,89	71,11	100,00	33,78	66,22	100,00	5,93	3,54	4,28

r: creixement anual mitjà.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya (dades percentuals).

envellida de la ciutat de Barcelona genera gran nombre de llars unipersonals. Així, un contingent important de llars unipersonals procedeixen de la contracció o descomposició de nuclis anteriors ja constituïts. Però alhora es generen noves llars unipersonals que deriven de les *noves maneres* de residir en solitari: aquelles que es produeixen arran de la ruptura d'una unió o les llars de solters que consideren el fet de viure sol com una opció residencial més. Es conjuguen, doncs, noves i velles formes de residir en solitari a la ciutat.

3.4 Envel·liment i creixement de les llars de niu buit

Les parelles sense fills ocupen el tercer lloc en la distribució general de les llars; fins a l'any 1981 se situaven en la segona posició. Signifiquen el 19,4% del total de les llars, on viu el 15,5% de la població, amb una proporció sensiblement superior al conjunt metropolità, i presenten un creixement moderat.

Aquesta tipologia de llars està formada per nuclis de *niu buit* (parelles els fills de les quals s'han emancipat) i *nuclis sense fer servir* (parelles que no han tingut fills). A Barcelona més del 60%

de la població que resideix en llars de parelles sense fills és major de 60 anys i envelleix respecte al 1991 (taula 13, gràfics 13 i 14).

L'increment moderat i l'augment de l'edat mitjana de les persones que resideixen en nuclis de parelles sense fills s'explica per l'augment de la longevitat: les parelles, un cop independitzat l'últim fill, poden gaudir d'un llarg temps de vida en comú. La presència d'aquest tipus de nuclis a Barcelona es deu a una estructura de població envellida, que contrau les llars de parelles amb fills en llars de niu buit quan els

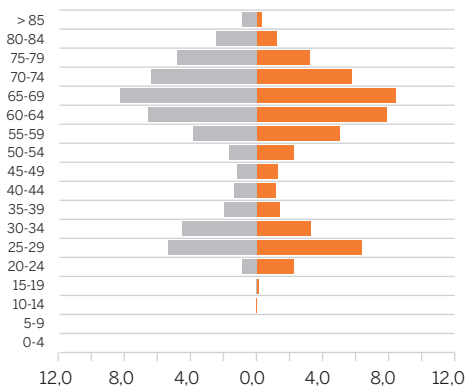
Taula 13. Grans grups d'edat dels homes i les dones que viuen en llars de parelles sense fills i taxa de creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Grups d'edat	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
< 30 anys	12,49	17,53	15,01	7,92	11,66	9,78	-3,89	-3,49	-3,66
30-45 anys	15,64	11,76	13,70	19,14	16,56	17,86	2,64	4,02	3,26
45-65 anys	26,36	32,89	29,62	20,58	25,68	23,12	-1,87	-1,94	-1,91
> 65 anys	45,51	37,82	41,66	52,36	46,10	49,24	2,01	2,53	2,25
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,59	0,52	0,56
Mitjana d'edat	57,70	55,22	56,46	59,88	57,58	58,73			

r: creixement anual mitjà.

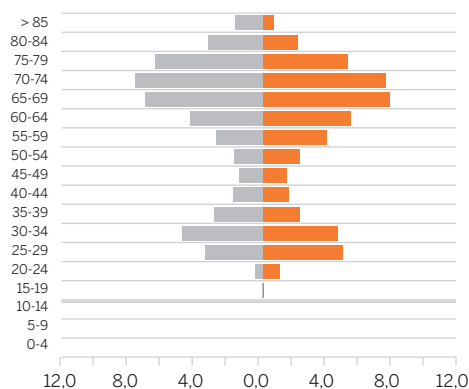
Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 13. Població que viu en llars de parelles sense fills. Barcelona, 1991

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 14. Població que viu en llars de parelles sense fills. Barcelona, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

fills s'emancipen i no tant a la formació de noves parelles, com és el cas de la resta de la Regió Metropolitana.

3.5 Rejuveniment de les llars monoparentals i creixement de les llars generades per ruptura

Les llars monoparentals ocupen el quart lloc en el rànquing de la distribució de les llars de la ciutat i experimenten un dels increments més importants

ja durant la dècada dels anys vuitanta. Representen el 9,1% de les llars de Barcelona, i hi viu el 8,8% de la població. El 82,4% estan generades per dones.

Sota aquesta estructura coexisteixen diferents modalitats de monoparentalitat: fins als anys noranta predominaven els nuclis que es generaven a partir de la contracció d'una llar per defunció d'un dels membres de la parella —generalment l'home—; per tant, les llars

monoparentals eren encapçalades per dones vídues i grans, i en alguns d'aquests casos la dependència generacional s'havia invertit. Avui la monoparentalitat rejuveneix i la generen persones separades i divorciades i/o les que assumeixen la maternitat o paternitat en solitari.

Barcelona, en tant que presenta una estructura per edats envellida, conserva l'herència d'un passat de monoparentalitat clàssica: l'any 2001 més del 27% de les llars estan generades per dones de més de 65 anys i l'estat civil majoritari es correspon amb la viduïtat. Però la nova monoparentalitat comença a fer-se visible: creixen les llars encapçalades per dones separades i divorciades (27%) i per dones solteres (9%), que ja superen el 34% de vídues, que han vist perdre més de 4.500 unitats en el darrer decenni (taules 14 i 15, gràfics 15 i 16).

L'envelliment, d'una banda, i el paper de gran capital que genera nous comportaments expliquen la presència superior de monoparentalitat a Barcelona respecte a la Regió Metropolitana.

Taula 14. Grans grups d'edat dels homes i les dones generadors de llars monoparentals i creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Grups d'edat	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
< 30 anys	0,73	2,00	1,81	0,94	1,37	1,30	4,39	-3,04	-2,43
30-45 anys	14,31	21,12	20,10	17,65	23,60	22,63	3,95	1,87	2,11
45-65 anys	46,63	38,38	39,61	47,79	42,76	43,58	2,04	1,84	1,88
> 65 anys	38,33	38,50	38,47	33,63	32,28	32,50	0,47	-1,01	-0,78
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	1,79	0,75	0,91
Mitjana d'edat	61,04	59,37	59,62	58,67	57,30	57,52			

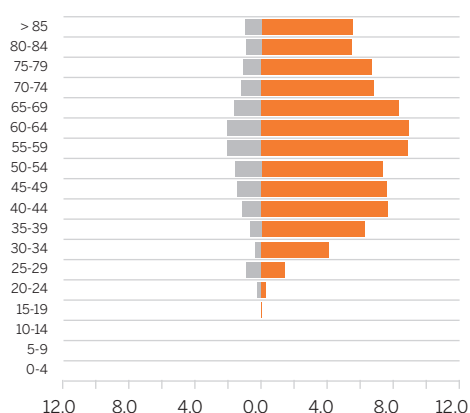
r: creixement anual mitjà.
 Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Taula 15. Homes i dones generadors de llars monoparentals segons l'estat civil i la taxa de creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Estat civil	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Solters/es	0,40	4,89	5,29	1,96	9,44	11,40	21,78	11,04	12,26
Casats/des	2,82	8,90	11,72	5,60	11,47	17,07	11,36	6,64	7,96
Vidus/vídues	9,05	51,48	60,53	6,17	34,37	40,55	0,07	-0,14	-0,11
Separats/des	1,71	12,29	13,99	2,18	15,00	17,18	6,56	6,07	6,13
Divorciats/des	0,95	7,52	8,46	1,64	12,15	13,80	9,84	9,09	9,18
Total	14,93	85,07	100,00	17,56	82,44	100,00	5,67	3,64	3,97

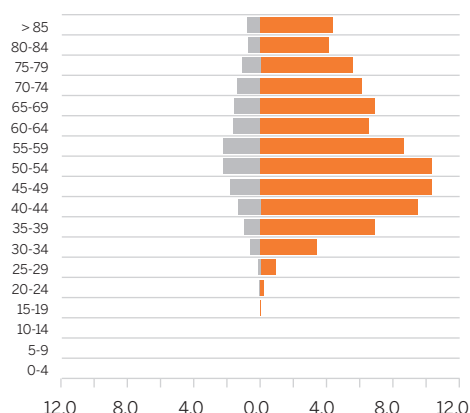
r: creixement anual mitjà.
 Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 15. Mares i pares generadors de llars monoparentals. Barcelona, 1991

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 16. Mares i pares generadors de llars monoparentals. Barcelona, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

3.6. Llars complexes. Més joves i menys familiars

Les llars complexes es conformen a partir de l'addició d'una o més persones alienes al nucli. Si només hi ha un nucli es tracta de llars extenses, i si n'hi ha dos o més es tracta de llars múltiples. Ocupen el cinquè i el setè lloc, respectivament, en la distribució de les llars a Barcelona. Sota aquesta estructura es troben composicions molt diverses, des d'ascendents fins a hostes o servei domèstic.

Les llars extenses representen el 7,7% del total de les llars de la ciutat,

Taula 16. Grans grups d'edat dels homes i les dones de les llars extenses, i creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Grups d'edat	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
< 30 anys	40,83	32,03	35,08	36,62	30,15	33,11	-1,68	-5,64	-3,86
30-45 anys	15,21	14,77	14,92	23,08	19,83	21,31	3,63	-2,23	0,21
45-65 anys	28,41	24,86	26,09	23,76	23,54	23,64	-2,36	-5,58	-4,25
> 65 anys	15,54	28,35	23,90	16,54	26,47	21,94	0,02	-5,71	-4,13
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	-0,60	-5,07	-3,30
Mitjana d'edat	40,31	46,91	44,62	40,62	46,48	43,80			

r: creixement anual mitjà.

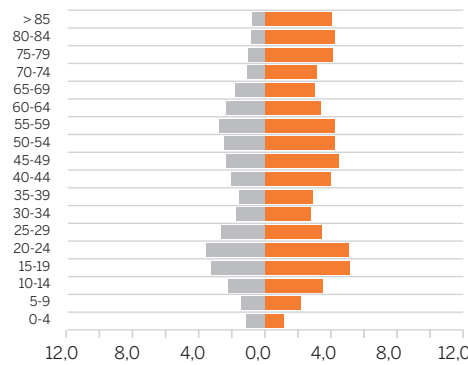
Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

en les quals resideix el 12,3% de la població, i es mostren en decreixement. No totes les tipologies de llars extenses veuen minvar efectius, només les parelles amb fills amb algun ascendent, la resta han guanyat unitats que no s'han vist compensades per les més de 8.300 llars que s'han perdut en la categoria esmentada (taula 16, gràfics 17 i 18).

Les llars múltiples representen l'1,5% del total de llars, en les quals resideix el 3,5% de la població; entre 1991 i 2001 han perdut més de 1.000 efectius (taula 17, gràfics 19 i 20).

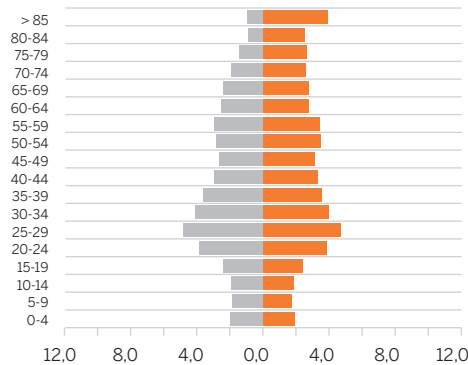
Tradicionalment les llars complexes, que han reflectit un perfil familiar de tres generacions (gràfics 17 a 20), avui diversifiquen la seva composició, rejuvencen i perden el caràcter familiar. La dificultat per accedir a l'habitatge, i sobretot el flux de població estrangera amb poc temps de residència, la converteixen en una forma de convivència comuna entre les persones nouvingudes que s'instalen amb compatriotes i/o familiars en nuclis ja formats.

Gràfic 17. Població que viu en llars extenses. Barcelona, 1991

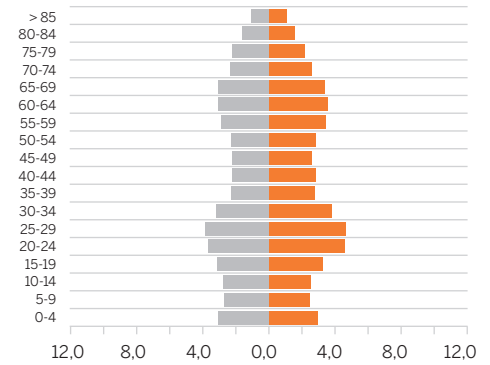
Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 18. Població que viu en llars extenses. Barcelona, 2001

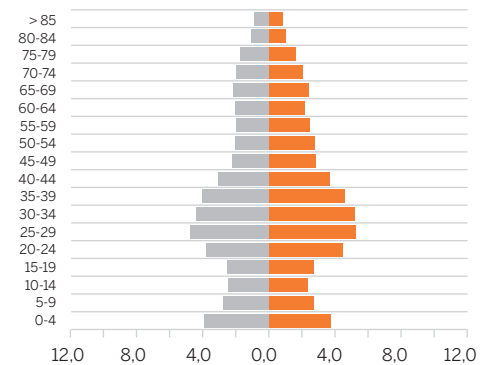
Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 19. Població que viu en llars múltiples. Barcelona, 1991

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991. Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 20. Població que viu en llars múltiples. Barcelona, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

Taula 17. Grups d'edat dels homes i les dones de les llars múltiples, i creixement anual. Barcelona, 1991-2001

Grups d'edat	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
< 30 anys	40,15	38,43	39,25	42,37	40,23	41,24	0,40	0,33	0,37
30-45 anys	16,13	17,83	17,02	24,08	25,43	24,79	3,95	3,49	3,70
45-65 anys	22,07	23,45	22,80	17,24	19,34	18,35	-2,57	-2,03	-2,27
> 65 anys	21,65	20,29	20,93	16,31	15,00	15,62	-2,93	-3,10	-3,02
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	-0,14	-0,12	-0,13
Mitjana d'edat	40,94	41,35	41,16	37,36	37,81	37,60			

r: creixement anual mitjà.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya

3.7 Les llars sense nucli. Creixement i rejuveniment

Les llars sense nucli estan formades per persones que poden mantenir relació de parentiu o no però que no tenen una vinculació d'aliança o filiació.

Les llars sense nucli representen el 5,5% de les unitats residencials de Barcelona, on resideix el 5,2% de la població; ocupen el sisè lloc del rànquing de distribució de les llars a la ciutat. Durant el darrer decenni han experimentat un espectacular increment, amb 8.000 unitats més.

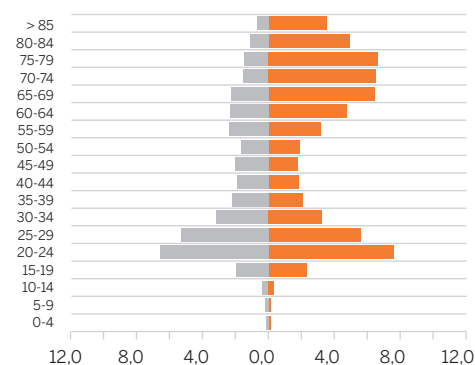
Sota aquesta morfologia es poden trobar situacions molt diverses;

tradicionalment aquestes llars han tingut una representació important de dones majors de 65 anys emparentades —una situació associada a la contracció d'una llar nuclear anterior—. A Barcelona, l'any 2001 el 30,2% de la població que resideix en aquesta tipologia de llar té més de 65 anys. Durant el període 1991-2001 la població jove (entre 30 i 45 anys) de les llars sense nucli ha presentat un intens creixement i se n'ha rejuvenit la composició (taula 18, gràfics 21 i 22).

L'increment d'aquesta tipologia de llars a la ciutat reflecteix, un cop més, la conjugació de velles i noves formes

de residència sota una mateixa morfologia: l'envelliment de la població gene-

Gràfic 21. Població que viu en llars sense nucli. Barcelona, 1991

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991. Institut d'Estadística de Catalunya

Taula 18. Grups d'edat dels homes i les dones de les llars sense nucli i creixement anual. Barcelona, 1991-2001

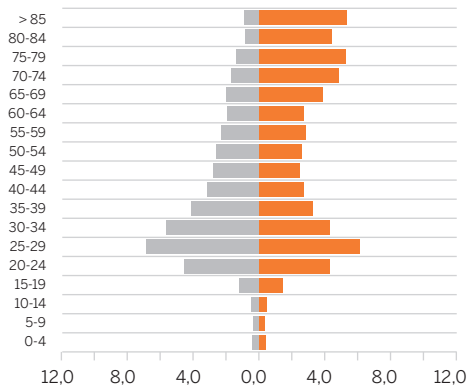
Grups d'edat	1991			2001			r% 1991-2001		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
< 30 anys	39,10	25,62	30,62	32,15	22,72	26,74	2,59	0,99	1,77
30-45 anys	19,42	11,44	14,40	30,00	17,82	23,02	9,27	6,84	8,12
45-65 anys	22,60	18,43	19,98	22,25	18,37	20,03	4,46	2,18	3,19
> 65 anys	18,88	44,51	35,00	15,61	41,09	30,21	2,65	1,40	1,66
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	4,62	2,21	3,16
Mitjana d'edat	42,78	54,52	50,16	42,25	53,97	48,96			

r: creixement anual mitjà.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001. Institut d'Estadística de Catalunya

Gràfic 22. Població que viu en llars sense nucli. Barcelona, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

ra llars sense nucli com a producte de la contracció de llars nuclears anteriors però alhora noves formes de convivència s'acullen sota aquesta estructura: estratègia entre els joves davant de l'elevat preu de l'habitatge o de persones estrangeres que s'instal·len amb familiars o compatriotes.

3.8 Les llars de la població estrangera

L'any 2001 es registraven 28.510 llars de persones estrangeres³ a Barcelona (el 5% del total de les llars), de les quals 21.058, el 73,9%, corresponien a immigrants extracomunitaris. L'estructura que presenten les llars de la població estrangera difereix força si es tracta de procedència comunitària, extracomunitària o nacional. Les diferències no s'expliquen per la procedència o l'adscripció ètnica, sinó per la durada de la residència i pel moment en el seu curs de vida.

Les llars de les persones estrangeres són més nombroses, més complexes

Taula 19. Llars generades per població estrangera extracomunitària, comunitària i nacional. Barcelona, 2001

	% persones extracomunitàries	% persones comunitàries	% persones nacionals
Llars unipersonals	19,21	37,35	26,26
Llars sense nucli	18,87	11,22	4,97
Llars nuclears simples	27,85	42,56	60,47
Parelles sense fills	10,23	20,72	19,75
Parelles amb fills	13,43	17,79	31,32
Mares amb fills	3,30	3,02	7,87
Pares amb fills	0,89	1,03	1,52
Llars nuclears extenses	25,55	7,65	7,00
Parelles sense fills amb altres persones	8,93	3,65	2,28
Parelles amb fills amb altres persones	10,50	2,48	2,93
Mare amb fills amb altres persones	4,20	0,70	1,47
Pare amb fills amb altres persones	1,91	0,83	0,33
Llars múltiples	8,52	1,22	1,30
Total	100,00	100,00	100,00

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

i menys familiars que les llars de les nacionals. El 20% de les llars d'estrangeres té més de cinc membres; el 34,07 presenta una estructura complexa (25,55% extenses i 8,52 múltiples); les llars sense nucli representen el 18,87%, i les llars de parelles amb fills només representen el 13,43% entre les llars de la població estrangera (taula 19).

L'arribada recent i la instal·lació amb altres familiars o compatriotes explica aquestes estructures.

4. Conclusions

Les transformacions en la dinàmica demogràfica pròpies de la segona transició demogràfica s'han produït als països mediterranis amb un calendari més tardà que a les regions de

l'Europa nord-occidental, però amb gran rapidesa i profunda intensitat. Barcelona, en tant que gran ciutat, ha estat pionera en l'adquisició de nous comportaments, i això s'ha reflectit en l'estructura i la composició de les llars. Efectivament, les llars barcelonines són menys nombroses (quant al nombre de membres), menys familiars i més diverses que al conjunt de territori català o espanyol.

Barcelona, en poc més de trenta anys, ha reduït la seva taxa de natalitat a la meitat (del 17,30‰ de l'any 1970 al 8,8‰ del 2006); ha reduït la seva fecunditat fins a valors insòlitàment baixos

3. S'han considerat llars de població estrangera les que tenen una persona estrangera com a referent.

(passant d'un indicador sintètic de fecunditat del 2,32 fills per dona de l'any 1970 —ja baix en el seu context— a l'1,2 del 2006) i ha augmentat l'edat mitjana a la maternitat en gairebé quatre anys, ja que s'ha situat més enllà de la trentena (32 anys).

Barcelona ha reduït la nupcialitat a la meitat. Les unions matrimonials han perdut valor de representació social, sobretot el matrimoni religiós (catòlic). El matrimoni exclusivament civil supera el catòlic (i en això Barcelona s'ha avançat a la resta del territori català). Ha incrementat amb gran celeritat el percentatge de fills de mare no casada (que passen del 4% dels naixements de 1975 als 34,29% del 2006) i l'edat mitjana a la nupcialitat femenina supera l'edat mitjana a la maternitat.

La ciutat de Barcelona presenta un augment espectacular de l'esperança de vida en néixer: en poc més de trenta anys guanya deu anys a la vida, passa dels 75,1 anys de 1970 als 80,6 del 2005. L'augment de l'esperança de vida, juntament amb la davallada de la fecunditat i el creixement negatiu que la població que va tenir lloc durant el període 1978-1995, han produït un extraordinari envelliment de la ciutat que determina en gran manera la distribució i la composició de les llars a Barcelona. Gairebé el 22% de la població barcelonina tenia més de 65 anys l'any 2001, i l'indicador d'envelliment assolí el 188,24%.

Barcelona ha estat pionera en la recepció de persones nouvingudes, des

de la segona meitat dels anys noranta i especialment des de l'any 2000 la ciutat ha rebut un contingent importantíssim de població, sobretot de nacionalitat estrangera. Mentre que l'any 1991 la taxa d'immigració era del 5,03‰ i la població de nacionalitat estrangera tan sols era del 1,43%, l'any 2001 ja era del 6,34% i la taxa d'immigració s'havia triplicat fins assolir el 17‰. L'impacte del contingent estranger en la composició i la distribució de les llars ja comença a fer-se visible l'any 2001, tot i que posteriorment la taxa d'immigració ha assolit valors superiors al 60‰ i la representació de persones estrangeres sobre la població total és del 17,3% l'any 2008.

Malgrat que avui el saldo migratori de la ciutat de Barcelona és positiu, continua marxant població. La taxa d'emigració, que l'any 1991 era del 12,7‰, i el 2001 era del 29,8‰, l'any 2006 ha assolit el 38,3‰. És justament aquest intercanvi entre la població que entra i la que surt allò que configura la distribució i les característiques de les llars a Barcelona.

En definitiva, quatre elements són determinants en la composició i l'estructura de les llars a la ciutat de Barcelona, que conjuga noves i velles formes de convivència sota les mateixes morfologies:

- Comportaments nous que generen formes noves de convivència: el fet de viure sol com una opció residencial més; la maternitat i paternitat al marge del matrimoni i fins i tot de la parella; la dissolució de les parelles; la formació de

nuclis reconstituïts o altres formes que es tradueixen en llars unipersonals d'homes i dones joves i madurs solters, separats o divorciats; llars monoparentals de dones joves generades per divorcis o separacions i certes modalitats de llars sense nucli entre les persones joves.

- L'envelliment acusat de la ciutat, que genera llars en contracció de formes anteriorment constituïdes per emancipació o defunció d'algun membre: així, les llars unipersonals i les llars monoparentals encapçalades per dones grans i vídues, les llars sense nucli de persones grans emparentades o les llars de parelles de niu buit són pròpies d'aquesta estructura.

- El contingent de població jove estrangera rebut a la ciutat, amb estades de curta durada, diversifica les formes de residència i rejoyeneix la composició de les llars. S'instal·len amb familiars o compatriotes que formen llars sense nucli, extenses o múltiples.

- El paper que ocupa la ciutat de Barcelona com a capital d'una àrea metropolitana amb la qual intercanvia fluxos de població i es complementa. Barcelona drena població jove cap a la resta de municipis de la seva regió metropolitana, i s'hi deixen de formar llars familiars de parelles joves amb i sense fills, que sí que es formen a la primera i segona corones. Això dona lloc a una especialització territorial de les llars.

Noves i velles formes de convivència són presents a les llars unipersonals, que, tot i conservar l'herència de l'envelliment amb un perfil femení, vell

i vidu, producte de la contracció una llar anterior, rejoyeneixen, es desfeminitzen i augmenta la proporció de solters. Ambdues formes veuen augmentar els seus efectius, presenten un creixement espectacular i són les protagonistes del creixement dels efectius totals de les llars.

Noves i velles formes són presents a les llars monoparentals: la monoparentalitat clàssica generada per dones grans i vídues va cedint protagonisme a la nova monoparentalitat jove madura generada per la ruptura. En aquest cas sí que perd efectius la monoparentalitat clàssica derivada de la contracció d'una llar anterior, però el creixement de la nova monoparentalitat compensa amb escreix la pèrdua anterior.

Noves i velles formes són presents també a les llars sense nucli, on destaquen dues generacions de persones: les dones grans, generalment emparentades, que procedeixen de llars anterior-

ment constituïdes, i els homes joves, que creixen amb l'arribada de la immigració estrangera. En tots dos casos continuen guanyant efectius.

En el cas de les parelles sense fills, tenen més pes les velles formes de convivència (si es considera que la independència residencial de les persones grans no és una forma nova). Aquests nuclis presenten un creixement molt moderat; l'augment de l'edat de la població fa que la composició respongui a la formació d'un niu buit i no pas a la formació d'una nova parella.

Una situació similar a la que s'esdevé en el cas de les parelles amb fills, que es troben en retrocés a la ciutat tot i ser la forma majoritària de residència dels barcelonins. L'edat mitjana de les persones que resideixen en aquest tipus de nucli augmenta, el nombre de fills disminueix i només guanyen efectius les llars formades per persones de més de 65 anys. L'estructura envellida de la

ciutat no genera formació de llars de parelles joves amb o sense fills.

Els nous continguts són presents a les llars complexes, que tot i perdre efectius han vist dissoldre el perfil familiar format per les tres generacions i això ha rejoyenint considerablement la seva composició. És una forma de residència habitual entre la població de nacionalitat estrangera.

En definitiva, els nous comportaments que generen noves formes de convivència (sobretot a les grans ciutats), l'estructura de la població fortament envellida, el gran flux immigratori (sobretot de població estrangera), i el paper que Barcelona desenvolupa com a capital d'una regió metropolitana amb la qual es complementa, constitueixen els elements determinants de la particular estructura i composició de llars a la ciutat, que conjuga nous i vells continguts sota les mateixes morfologies.

Bibliografia

- ALABART, A.; LÓPEZ, C. «Familias, hogares y viviendas en las regiones metropolitanas. El caso de Barcelona». *Cadernos Metropole*, 17 (2007): 81-102. São Paulo: Observatorio das Metropoles.
- ALBERDI, I. *La nueva familia española*. Madrid: Taurus, 1999.
- BAYONA, J. «La estructura del hogar como reflejo de una primera etapa del proceso migratorio: el caso de la ciudad de Barcelona». *Papeles de Geografía*, 45-46 (2007): 5-26.
- BRODY, E. M. «Women in the middle and family help to older people». *Gerontologist*, 25 (5) (1981): 471-450.
- BRULLET, C.; FLAQUER, L. «Política familiar a Catalunya: una primera aproximació». A: NAVARRO, V. et al. *Les desigualtats socials a Catalunya*. Barcelona: Mediterrània, 1999: 75-191.
- BURCH, T. «Algunos factores demográficos determinantes del tamaño medio del hogar». A: CELADE. *La familia como unidad de estudio demográfico*. México: Celade, 1967: 103-140.
- CABRÉ, A. «Notes sobre la transició familiar». A: Jornades sobre Família i Canvis Socials. Barcelona: Servei de Documentació i Difusió de l'Associació per les Nacions Unides a Espanya, 1995: 31-46.
- et al. *Demografía: una cuestión de dos sexos y cuatro generaciones*. Barcelona: DGV. Comissió Europea. Departament de la Presidència. Generalitat de Catalunya, 1999 (mimeo).
- [dir.]. *La constitución familiar en España*. Bilbao: BBVA, 2007.
- CLIQUET, R. «The second demographic transition. Fact or fiction?». *Population Studies*. Council of Europe, 23 (1991).
- FLAQUER, L. *El destino de la familia*. Barcelona: Ariel, 1997.
- *La estrella menguante del padre*. Barcelona: Ariel, 1999.
- HAMMEL; LASLETT. «Comparing household structure over time and between culture a Comparative Studies», *Society and History*, 13 (1974): 73-109.
- IGLESIAS DE USSEL, J. *La familia y el cambio político en España*. Madrid: Tecnos, 1998.
- INE. *Censo de población y viviendas 1991. Metodología. Características de la población que vive en Hogares. Resultados autonómicos y provinciales*. Catalunya. Tomo V. Madrid: Instituto Nacional de Estadística, 1994.
- INE. *Metodología del censo 2001*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística, 2004.
- KUIJSTEN, A. «Recent trends in household and family structures in Europe». A: *Household demography and household modeling*. Nova York: Plenum Press, 1995: 53-84, 513-563.
- «Changing Family Patterns in Europe: A case of divergence?», *European Journal of Population*, 12 (1996): 115-143.
- LESTHAEGHE, R. *The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation*. Ponència presentada en el simposium internacional «Mutació del sistema de valors en les societats europees i magribines». Institut Català d'Estudis Mediterranis (1991).
- ;VAN DE KAA, D. «Twee demografische transitities?». A: LESTHAEGHE [ed.]; VAN DE KAA [ed.]. *Bevolking - Groei en Krimp, Mens en Maatschappij*, Van Loghum Slaterus, Deventer (1986): 9-24.
- LÓPEZ, C. *Transformacions de la família i les llars a Barcelona i la seva regió metropolitana, 1991-1996, 2002*. Tesi (doctorat).
- *Evolució i tendències de les llars, les famílies i les persones a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2006.
- *Les llars, les famílies i les persones als districtes de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2008 (en premsa).
- MEIL, G. *La posmodernización de la familia española*. Madrid: Acento, 1999.
- PUJADAS, I.; LÓPEZ, C. «Hogares y viviendas en los procesos de movilidad residencial. El caso de la Región Metropolitana de Barcelona». Comunicació presentada al X Congrés de Població Espanyola. Pamplona, juliol de 2006.
- REQUENA, M. «Los hogares en Europa, con especial referencia a España». A: *Condiciones de vida en España y en Europa. Estudio basado en el Panel de Hogares de la Unión Europea*. Madrid: Institut Nacional de Estadística, 2001: 31-74.
- *Características de los hogares y familias en la Comunidad de Madrid según el censo de 2001*. Madrid: Instituto de Estadística. Consejería de Economía e Innovación Tecnológica, 2005.
- ROUSSEL, L. *La famille incertaine*. París: Odile Jacob, 1989.
- «La famille en Europe Occidentale: divergences et convergences». *Population*, 47, núm. 1 (1992): 133-152.
- «La solidaridad intergeneracional. Ensayo de perspectivas», *REIS*, 70 (1995): 11-24. Madrid.
- SOLSONA, M., TREVIÑO, R. *Estructuras familiares en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer, 1990.
- TAPINOS, G. «Els reptes demogràfics: l'Europa mediterrània i els canvis demogràfics. Hi ha una especificitat pròpia dels països del sud?». A: *L'espai mediterrani llatí*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, 1999: 111-214.
- VAN DE KAA, D. «The Second Demographic Transition», *Population Bulletin*, 42 (1). Washington: Population Reference Bureau, 1987: 1-57.